

Muzea jako strażnicy materiałów archiwalnych

Archiwum i muzeum to wyrazy pochodzące od łacińskich wyrazów *archivum* i *musaeum*, a te pochodzą od greckich wyrazów (ου, τό) ἀρχεῖον (jon. ἀρχήιον) i (ου, τό) μουσεῖον. Ἀρχεῖον oznaczał siedzibę władzy, od rzeczownika ἀρχή znaczącego władza, ale także zasada, jak u Platona. Μουσείον natomiast oznaczał miejsce przebywania Muz lub świątynię Muz. Wśród dziewięciu Muz była także Muza historii Klio, nie miały natomiast swojej muzy zaliczane do rzemiosła dziedziny twórczości plastycznej: architektura, rzeźba, malarstwo czy rzemiosło artystyczne. W muzeum jako miejscu przebywania Muz musiało być miejsce dla historii. Tym samym muzea gromadziły od najdawniejszych lat również źródła historyczne, a tymi są przede wszystkim materiały archiwalne. Tytuł niniejszego artykułu, określający muzea jako strażników materiałów archiwalnych, powstał przez przeniesienie na instytucję tytułu najważniejszych pracowników muzealnych czyli kustoszów, co po łacinie oznacza po prostu strażnika. Stanowisko kustoszów występuje także w archiwach i bibliotekach, ale w świadomości społecznej łączone jest zwykle z muzeum. Celem niniejszego referatu jest teoretyczna próba określenia, czym są muzealia i materiały archiwalne, a także, na przykładzie wybranych muzeów, zwięźle omówienie, jak muzea pełnią rolę strażnika materiałów archiwalnych, i wreszcie próba sformułowania wniosków i postulatów.

Archiwum jest pojęciem wieloznacznym i zostało teoretycznie rozpracowane głównie przez teorię archiwalną. Polski Słownik Archiwalny podaje cztery pojęcia archiwum: „1. instytucja o charakterze urzędu administracyjnego, urzędu wiary publicznej oraz placówki naukowej powołana do kształtowania, zabezpieczania, gromadzenia, opracowania oraz trwałego przechowywania i udostępniania materiałów archiwalnych,...; 2. komórka organizacyjna instytucji powołana do przejmowania, przechowywania, porządkowania i zabezpieczenia materiałów archiwalnych tej instytucji,...; 3. gmach lub lokal stanowiący pomieszczenie archiwum; 4. zespół, grupa zespołów lub zbiór archiwalny powstały na skutek działalności urzędu, instytucji, organizacji, a zwłaszcza rodu, rodziny lub osoby fizycznej.”¹ W informatyce został ponadto wprowadzony termin archiwum oznaczający plik otrzymany w procesie archiwizacji (w rozumieniu informatycznym) danych, często związany z ich kompresją.

Według definicji przyjętej przez Międzynarodową Radę Muzeów (ICOM) – muzeum jest instytucją trwałą, nie obliczoną na zysk, pozostającą w służbie społeczeństwa i jego

¹ Polski Słownik Archiwalny, red. W Maciejewska, Warszawa 1974, s. 19-20.

rozwoju, otwartą dla publiczności, mającą za zadanie gromadzenie, konserwowanie, badanie, rozpowszechnianie i wystawianie materialnych świadectw dotyczących człowieka i jego otoczenia, a to dla studiowania, edukacji i przyjemności.²

Żyjemy w państwie, gdzie przed pojęciami potocznymi, a nawet przed definicjami naukowymi pierwszeństwo mają przepisy prawa.

W Polsce sprawy archiwów reguluje ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach³. Ustawa ta w art. 23 określa, że działalność archiwalna obejmuje gromadzenie, ewidencję, przechowywanie, opracowanie, zabezpieczenie i udostępnianie materiałów archiwalnych oraz prowadzenie działalności informacyjnej, a w art. 22 wymienia archiwa tworzące państwową sieć archiwalną oraz inne instytucje prowadzące wraz z tą siecią działalność archiwalną w zakresie państwowego zasobu archiwalnego.

Działalność muzeów w Polsce reguluje ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach⁴. Muzea podlegają też ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej⁵. Ustawa ta w art. 2 wymienia m. in. muzea jako instytucje tworzone zgodnie z tą ustawą, a art. 14 ust. 1 przyznaje instytucjom kultury osobowość prawną, którą nabywają z chwilą wpisu do rejestru. Ustawa o muzeach definiuje je podobnie jak ICOM stwierdzając w art. 1 *„Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.”* Art. 2 tej ustawy określa sposób realizowania celów określonych w art. 1 w następujący sposób: *„Muzeum realizuje cele określone w art. 1, w szczególności przez:*

- 1) gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie,*
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów,*
- 3) przechowywanie gromadzonych zabytków, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,*
- 4) zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,*
- 5) urządzanie wystaw stałych i czasowych,*
- 6) organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych,*
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,*

² Z. jr Żygulski., *Muzea na Świecie. Wstęp do muzealnictwa*, Warszawa, 1982, s. 12

³ Tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 673 z późn. zmianami.

⁴ Dz.U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24; z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2002 r. Nr 113, poz. 984, z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, z 2005 r. Nr 64, poz. 565, z 2007 r. Nr 136, poz. 956.

⁵ Tekst jednolity Dz. U. z 2001 r. Nr 13, poz. 123 z późn. zmianami.

- 7a) popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej.”

Art. 3. stwierdza, że „muzea mogą być tworzone dla jednej lub wielu dziedzin działalności człowieka oraz tworów natury.”. Rozdział 3 ustawy dotyczy muzeów rejestrowanych, stwierdzając w art. 13 ust. 1, że w celu „potwierdzenia wysokiego poziomu merytorycznej działalności i znaczenia zbiorów oraz w celu ewidencjonowania muzeów spełniających te warunki, minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego prowadzi Państwowy Rejestr Muzeów, zwany dalej „Rejestrem”. Art. 20 przyznaje w pkt 1 muzeom rejestrowanym prawo pierwszeństwa zakupu od podmiotów prowadzących działalność polegającą na oferowaniu do sprzedaży zabytków – w terminie do 14 dni od dnia zgłoszenia przez muzeum zamiaru zakupu, oraz w pkt 2 prawo pierwokupu bezpośrednio na aukcjach, po cenie wylicytowanej.

Zarówno archiwa, jak i muzea realizując swoje zadania gromadzą dobra kultury, którymi dla archiwów są materiały archiwalne, a dla muzeów muzealia. Jednym z istotnych problemów jest sprawa używanej terminologii i określenie zakresu pojęć materiałów archiwalnych i muzealiów.

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach zawęziła pojęcie materiałów archiwalnych tylko do dokumentacji podlegającej wieczystemu przechowywaniu. Definicja ta zamieszczona w art. 1 po dokonanych poprawkach brzmi: „Materiałami archiwalnymi wchodzącymi do narodowego zasobu archiwalnego, zwanymi dalej ‘materiałami archiwalnymi’, są wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja, dokumentacja finansowa, techniczna i statystyczna, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i wideofonowe, dokumenty elektroniczne w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (Dz. U. Nr 64, poz. 565 oraz z 2006 r. Nr 12, poz. 65 i Nr 73, poz. 501) oraz inna dokumentacja, bez względu na sposób jej wytworzenia, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej o działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych oraz o jego stosunkach z innymi państwami, o rozwoju życia społecznego i gospodarczego, o działalności organizacji o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym, zawodowym i wyznaniowym, o organizacji i rozwoju nauki, kultury i sztuki, a także o działalności jednostek samorządu terytorialnego i innych samorządowych jednostek organizacyjnych – powstała w przeszłości i powstająca współcześnie.” Definicja ta, bardzo długa i analityczna, wymienia enumeratywnie pełny (niemal) asortyment dokumentacji stanowiącej materiały archiwalne.

Przeciwieństwem jest znacznie bardziej zwięzła i niezbyt precyzyjna definicja muzealiów, a właściwie dwie definicje zawarte w art. 21 ust. 1 i 1a ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach. Art. 21 ust. 1 stwierdza „*Muzealiami są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność muzeum i wpisane do inwentarza muzealiów. Muzealia stanowią dobro narodowe*”. Ust. 1a. stanowi „*W przypadku muzeum nie posiadającego osobowości prawnej, muzealiami są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność podmiotu, który utworzył muzeum, oraz wpisane do inwentarza muzealiów.*”

Szczegółowa analiza pojęć „materiały archiwalne” i „muzealia” wymaga odrębnego opracowania. Należy zwrócić uwagę, że definicje te powinny być definicjami realnymi, tj. powinny być one definicjami rzeczy, a nie słów – i ten warunek one spełniają.

Dla porównania warto zestawzić z obu w/w pojęciami definicję materiałów bibliotecznych zawartą w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach⁶ w art. 5, który stwierdza: „*Materiałami bibliotecznymi są w szczególności dokumenty zawierające utrwalony wyraz myśli ludzkiej, przeznaczone do rozpowszechniania, niezależnie od nośnika fizycznego i sposobu zapisu treści, a zwłaszcza: dokumenty graficzne (piśmiennicze, kartograficzne, ikonograficzne i muzyczne), dźwiękowe, wizualne, audiowizualne i elektroniczne*”.

Pobieżna analiza pojęć „materiały archiwalne”, „materiały biblioteczne” i „muzealia” wskazuje, że ich zakresy się zazębiają. Mogą wystąpić obiekty będące dobrami kultury, które obejmie zarówno pojęcie materiały archiwalne, materiały biblioteczne jak i muzealia. Praktycznie często występuje sytuacja, że obiekt stanowiący materiał archiwalny przez wejście w posiadanie muzeum i wpisanie do inwentarza muzealiów stanie się w świetle ustawy o muzeach muzealium. Dla archiwisty nie przestanie być on nigdy materiałem archiwalnym, jeśli ma cechy materiałów archiwalnych określone w art. 1 ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

Problem rozdzielenia zakresu działania archiwów, bibliotek i muzeów oraz precyzyjnego określenia właściwości tych podmiotów był wielokrotnie podnoszony przez zainteresowane środowiska. Sprawą rozgraniczenia archiwów, bibliotek, muzeów i ośrodków dokumentacyjnych zajęła się np. w 1962 r. VIII Konferencja Okrągłego Stołu Archiwów w Madrycie⁷. Podczas obrad próbowano rozgraniczyć zakresy działania wymienionych podmiotów, a największe trudności spowodowały próby delimitacji między archiwami i bibliotekami.

Materiały archiwalne wytworzone przez muzea można, niezależnie od rodzaju materiałów (aktowe, techniczne, geodezyjne, kartograficzne, audiowizualne, elektroniczne), podzielić na trzy grupy: materiały archiwalne wytworzone przez własną jednostkę i będące przejawem działalności danego muzeum, będą to materiały organizacyjne, związane z

⁶ Dz. U. Nr 85, poz. 539, z późn. zmianami

⁷ H. Altman, *Archiwa. Ośrodki dokumentacyjne. Biblioteki. Muzea. Stosunki wzajemne. Próby rozgraniczenia*, Archeion, t. 38, 1962, s. 7-11. Por. J. Wiśniewski, *Archiwalia w bibliotekach i muzeach*, Poznań, 2000, s. 11-26.

zarządzaniem jednostką organizacyjną, a także związane z działalnością statutową, np. dokumentacja wystaw muzealnych itp. Drugą grupą będą materiały archiwalne tworzące ewidencję zasobu muzealiów, będące swoistymi „metamuzealiami”. Trzecią grupę tworzą materiały archiwalne, w tym także uznane przez dane muzeum za muzealia, tj. takie, które dane muzeum pozyskało w wyniku swojej działalności statutowej. W przypadku dwóch pierwszych grup jest oczywiste wytwarzanie, gromadzenie i przechowywanie tych materiałów, aczkolwiek może być dyskusyjne, czy muzea mają obowiązek przekazywania ich do archiwów państwowych i w jakim terminie. W przypadku trzeciej grupy tj. materiałów archiwalnych pozyskiwanych w wyniku działalności statutowej, istotne jest rozstrzygnięcie kiedy, od kogo, w jakich okolicznościach i na jakiej podstawie prawnej dane muzeum pozyskało takie materiały. Jeśli przekazania (darowizny, sprzedaży itp.) dokonał właściciel niebędący jednostką zobowiązaną do przekazania do archiwum państwowego określonych materiałów, prawo muzeum do ich przechowywania może być uznane. O prawach do danych materiałów powinny decydować takie okoliczności, jak nabycie w dobrej wierze. Przy zbiegu uprawnień, jeżeli byłyby one jednakowej mocy, pierwszeństwo powinno mieć archiwum państwowe; w tym wypadku muzeum mogłoby otrzymać ekwiwalent za poniesione koszty (nabycie, zabezpieczenie, konserwacja) w trybie art. 10 ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. Należy tu mieć jeszcze na uwadze, czy gromadzenie danego typu obiektów wynika ze statutu – wszak art. 2 pkt 1 ustawy o muzeach wyraźnie stwierdza, że gromadzenie zabytków powinno odbywać się w statutowo określonym zakresie.

W związku ze statutowo określonym zakresem gromadzenia zabytków wydaje się oczywistym, że nie dla wszystkich muzeów gromadzenie określonych statutowo muzealiów, które stanowią jednocześnie materiały archiwalne, wystąpi. Przyjmując np. typologię muzeów strefy europejskiej podaną przez Żygulskiego, który wyróżnia muzea: artystyczne, historyczne, archeologiczne, etnograficzne, techniczno-naukowe i gospodarcze,⁸ należy stwierdzić, że nie we wszystkich typach uzasadnione jest gromadzenie materiałów archiwalnych. Na pewno takie materiały wystąpią w muzeach historycznych, może jeszcze w techniczno-naukowych i gospodarczych. Zwykle występują w wielooddziałowych lub wielodziałowych muzeach regionalnych, względnie w muzeach biograficznych gromadzących zbiory dotyczące konkretnych osób.

Wytworzone i gromadzone materiały archiwalne muzea przechowują w archiwach funkcjonujących jako typowe archiwum zakładowe lub w archiwach stanowiących odrębne, wyspecjalizowane działy muzeów przeznaczone do przechowywania materiałów archiwalnych lub innej dokumentacji. Często materiały archiwalne pozyskiwane w związku z działalnością statutową przechowywane są wraz z innymi muzealiami. Większe muzea posiadają zwykle archiwa funkcjonujące jako działy: np. Muzeum Narodowe w Krakowie posiada, zgodnie z § 7 B pkt 2 statutu, Archiwum jako dział na równi z Biblioteką, Działem

⁸ Z jun. Żygulski, op. cit., s. 81.

Głównego Inwentaryzatora czy Działem Głównego Konserwatora; Archiwum jako odrębny oddział ma Muzeum Narodowe w Warszawie, Archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie. Muzeum Pałac w Wilanowie ma Dział Dokumentacji Naukowej, Muzeum Stutthof Dział Dokumentacji, w Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce funkcjonuje Dział Archiwum i Biblioteka, w Muzeum w Oświęcimiu istnieje Dział Archiwum, Muzeum Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu posiada Archiwum jako dział, natomiast odrębnie jest gromadzona dokumentacja fotograficzna w Dziale Dokumentacji Fotograficznej.

Przed wejściem w życie 1 stycznia 1984 r. ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, obowiązujący wówczas dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz. U. Nr 19, poz. 149), nie wymieniał muzeów ani nie traktował odmiennie pozycji muzeów w sprawach regulowanych przez ten dekret. W rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego znalazł się w § 6 zapis: „*Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych powierzać będzie innym urzędom, instytucjom i organizacjom, a w szczególności Polskiej Akademii Nauk, szkołom wyższym, muzeom i bibliotekom, na ich wniosek, przechowywanie materiałów archiwalnych wchodzących w skład państwowego zasobu archiwalnego*”.⁹ Wprowadzało ono instytucję powierzenia przechowywania materiałów archiwalnych. Rozporządzenie z dnia 30 grudnia 1958 r., zmieniające rozporządzenie z dnia 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego, osłabiło pozycję NDAP wyłączając spod nadzoru materiały archiwalne wymienionych w § 5 ust. 3 bibliotek, a wśród nich bibliotek muzeów narodowych w Warszawie, Krakowie i Poznaniu oraz Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu; ustęp ten przewidywał jednocześnie rozszerzenie tej listy, a jednocześnie w § 5 ust. 4 znalazł się zapis, że Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych prowadzi ewidencję materiałów archiwalnych wymienionych w ust. 3.¹⁰

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach wyłączyła m. in. sprawę ochrony materiałów archiwalnych z ustawy o ochronie dóbr kultury i muzeach (Dz. U. Nr 10, poz. 48). Wpisała ona też państwowe biblioteki i muzea w art. 22 ust. 2 i art. 39, wymieniając je jako wchodzące do państwowej sieci archiwalnej. Ustawą z dnia 2 marca 2007 r. o zmianie ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach oraz ustawy - Kodeks pracy (Dz. U. Nr 64, poz. 426) rozszerzono ten zapis dodając samorządowe biblioteki i muzea. Bliższe przyjrzenie się art. 22 ust. 2 w zestawieniu z ust. 1 tegoż artykułu nie wskazuje wyraźnie, że podmioty te dzięki temu artykułowi uzyskują jakieś szczególne uprawnienia. Art. 22 ust. 1 wymienia, jakie podmioty tworzące państwową sieć archiwalna prowadzącą działalność archiwalną, wskazując np. w pkt 3 archiwa zakładowe organów państwowych i państwowych jednostek organizacyjnych, a w pkt 3a archiwa zakładowe organów jednostek samorządu terytorialnego i samorządowych jednostek organizacyjnych. W ustępie 2 tegoż art. 22 wymienia ustawa w pkt 2 państwowe (i samorządowe) biblioteki i

⁹ Dz. U. nr 12, poz. 66.

¹⁰ Dz. U. z 1959 r. nr 2, poz. 12, zob. J. Wiśniewski, op. cit. s. 21.

muzea, które gromadzą i przechowują materiały archiwalne wchodzące do państwowego zasobu archiwalnego, jako jednostki prowadzące działalność archiwalną w zakresie państwowego zasobu archiwalnego. Sformułowanie to jest niejasne i stwarza różne możliwości interpretacji. Zastosowanie zwięzłej interpretacji może oznaczać tylko to, że biblioteki i muzea państwowe (i samorządowe) zostały zrównane co do uprawnień z archiwami zakładowymi, a wówczas można zastanawiać się dlaczego wyróżniono w ten sposób te podmioty, wszak prowadzą one archiwa zakładowe już wchodzące do państwowej sieci archiwalnej, a to by oznaczało, że biblioteki i muzea nie otrzymują żadnych dodatkowych uprawnień. Można też wywnioskować, że przepis ten wprowadza pewną dwoistość, uznając dwukrotnie te podmioty jako prowadzące działalność archiwalną raz bezpośrednio np. jako gromadzące materiały archiwalne poza archiwum zakładowym, a po raz drugi przez archiwum zakładowe. Ta ostanía interpretacja znajduje często świadomie czy nieświadomie realizację w praktyce. Odbywa się to przez tworzenie w muzeach np. tzw. archiwum naukowego, oddzielnego od archiwum zakładowego i realizującego zadania należące do jednej z komórek organizacyjnych. W bibliotekach znajduje to wyraz np. w przekazywaniu tzw. dokumentów życia społecznego stanowiących materiały archiwalne do działu zbiorów specjalnych i oddzielenie tych spraw od archiwum zakładowego.

Art. 39 nie wnosi też nic nowego – w ust. 1 stwierdza jedynie, że biblioteki i muzea, które gromadzą i przechowują materiały archiwalne, w zakresie tych materiałów pełnią funkcje jednostek państwowej sieci archiwalnej. Co w świetle art. 22 ust. 1 nic nie wnosi. Żeby nie było wątpliwości, ust. 2 art. 39 głosi, że jednostki organizacyjne określone w ust. 1 w zakresie posiadanego zasobu archiwalnego podlegają przepisom ustawy.

Dlatego też twierdzenie, J. Wiśniewskiego, że ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. usankcjonowała fakt przechowywania i gromadzenia przez biblioteki i muzea materiałów archiwalnych i, że „*stwierdzają to jasno art. 22 i 39*” niewiele mówi. Faktycznie ustawa usankcjonowała to, ale nie stwierdziła też wyraźnie, czy i jakie materiały archiwalne placówki te mogą przechowywać bezterminowo lub wieczyście. Ustawa stwierdziła to natomiast wyraźnie odnośnie do jednostek z zasobem powierzonym i w stosunku do szkół wyższych.¹¹

W 1986 r. Irena Radtke wyraziła obawy, że nieprecyzyjne art. 7 i 9 ustawy z 14 lipca 1983 r. mogą powodować, że do bibliotek i muzeów będą trafiać materiały, które powinny być przekazywane do archiwów, pogodzone się jednocześnie z tym, że w bibliotekach i muzeach pozostaną już zgromadzone materiały archiwalne.¹²

Podczas konferencji we Wrocławiu 2-3 maja 1988 r. postulowano np. upoważnienie archiwów państwowych do kontroli zbiorów archiwalnych w bibliotekach i muzeach, a nie tylko w archiwach zakładowych, preferencje dla archiwów w sprawie gromadzenia materiałów archiwalnych z niepaństwowego zasobu archiwalnego, rewindykację z bibliotek i

¹¹ J. Wiśniewski, op. cit., s. 22.

¹² Ibidem, s. 22-23.

muzeów materiałów archiwalnych, które kiedyś były w archiwach.¹³ Kontrole przeprowadzane przez archiwa państwowe, zarówno wówczas, jak i dzisiaj usiłowały objąć także zasób przechowywany w bibliotekach czy muzeach, nie ograniczając się do samych archiwów zakładowych. Większość postulatów zgłoszonych podczas tej konferencji wrocławskiej jest aktualna do dzisiaj.

Materiały archiwalne są gromadzone w bibliotekach i muzeach w wielu krajach świata, w tym w Polsce. Wśród największych muzeów gromadzących materiały archiwalne należy wymienić Muzeum Brytyjskie w Londynie obejmujące Bibliotekę Brytyjską, przechowującą zarówno archiwalia publiczne jak i prywatne, a wśród nich Wielką Kartę Wolności Jana bez Ziemi z 1215 r. Znajdują się tam korespondencja urzędowa i osobista monarchów angielskich i papiery sławnych Brytyjczyków; rękopisów jest ponad 60 tysięcy, a wśród nich tak wiele archiwaliów, „że z pewną przesadą określa się ją czasami jako rywalkę *Public Record Office*”¹⁴. We Francji materiały archiwalne przechowują m. in. Muzeum Frederica Massona zawierające tzw. Bibliotekę Adolphe’a Thiersa, obejmującą materiały archiwalne od rewolucji 1789 r. do III republiki, Muzeum Marmottana przechowuje dokumenty dotyczące historii państw uzależnionych przez Napoleona I, Muzeum Condé w Chanilly pod Paryżem gromadzące archiwa rodów Kondeuszy i Montmorency oraz inne muzea historyczne we Francji.¹⁵ We Włoszech materiały archiwalne przechowują m. in. Muzeum Correr w Wenecji posiadające dokumenty do dziejów republiki weneckiej (obok archiwum państwowego i Biblioteki Marciana), Musea del Risorgimento gromadzą materiały dotyczące walki o zjednoczenie Włoch.¹⁶ W Hiszpanii zbiory materiałów archiwalnych znajdują się w Muzeum w Escorialu koło Madrytu.¹⁷

Muzea zarówno w Polsce jak i w wielu innych krajach wchodziły i wchodzi w posiadanie materiałów archiwalnych. Orientację o rozmiarze materiałów przechowywanych w takich instytucjach jak biblioteki czy muzea dają m. in. takie publikacje, jak stara praca Edwarda Chwalewika¹⁸, czy ostatnio wydana praca *Zbiory rękopisów w bibliotekach i*

¹³ Ibidem, s. 23; Konferencja na temat archiwaliów przechowywanych w muzeach dolnośląskich, Archeion, t. 88, Warszawa 1990, s. 224-228, zob. też. E. Kobzdaj, *Historyczny zasób archiwalny w muzeach państwowych na Dolnym Śląsku*, Archeion, t. 90, Warszawa 1992, s. 29-44, szczególnie s. 30-33.

¹⁴ J. Wiśniewski, op. cit., s. 24

¹⁵ Ibidem, s. 25

¹⁶ Ibidem

¹⁷ Ibidem, s. 26

¹⁸ E. Chwalewik, *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w Ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, T. I-II, Warszawa-Kraków 1929, praca ta ma dzisiaj znaczenie historyczne ponieważ wiele zbiorów tu omówionych dzisiaj już nie istnieje.

muzeach w Polsce¹⁹. Oba te opracowania zawierają w zamyśle autorów pełny przegląd omawianych zbiorów.

Rozważając gromadzenie przez muzea (a także przez biblioteki) materiałów archiwalnych należy po pierwsze rozróżnić podstawowe sposoby nabywania gromadzonych obiektów zasobu archiwalnego, muzealiów czy w przypadku bibliotek księgozbioru. Archiwa pozyskują materiały archiwalne głównie w wyniku ich przekazywania przez nadzorowane i zobowiązane ustawowo do tego jednostki organizacyjne. W różnych epokach i w różnych krajach problem ten był w rozmaity sposób rozwiązywany. Obecnie jednostki organizacyjne są zobowiązane przekazywać dokumentację aktową nie później niż 25 lat po wytworzeniu, inne terminy obowiązują w przypadku akt spraw sądowych (50 lat) czy akt stanu cywilnego (100 lat). Dokumenty elektroniczne powinny być przekazane obecnie po 10 latach, inaczej ustala się okres przechowywania innych rodzajów dokumentacji jak dokumentacja techniczna czy geodezyjna i kartograficzna. Terminy te nie dotyczą ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego, który może stać się częścią państwowego zasobu archiwalnego w trybie art. 44 powołanej ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. Inny tryb pozyskiwania zasobu tj. zakup, darowizna, zapis czy depozyt, odgrywają w przypadku archiwów państwowych wyraźnie mniejszą rolę. Inaczej jest w przypadku muzeów i bibliotek, które powiększają swoje zbiory przede wszystkim w trybie zakupu, a o wiele rzadziej w wyniku darowizn, czy zapisów. Niektóre biblioteki (Biblioteka Narodowa, część bibliotek naukowych) otrzymują tzw. egzemplarz obowiązkowy, w przypadku muzeów takiego obowiązku nie ma.

W Polsce po raz pierwszy projekt utworzenia muzeum, które gromadziłoby druki, archiwalia i pamiątki narodowe, modele techniczne i okazy przyrody pojawił się artykuł Michała Jerzego Wandalina Mniszcha *Myśli względem założenia Musaeum Polonicum* opublikowanym w 1775 r. w czasopiśmie „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”. Instytucja ta miałaby łączyć cechy centralnego archiwum, biblioteki narodowej i muzeum historyczno-techniczno-przyrodniczego.²⁰

Pierwszym na ziemiach Polski muzeum historycznym było założone w Puławach przez Izabellę Czartoryską i umieszczone w Świątyni Sybilli, opatrzonej napisem „Przeszłość przyszłości” otwarte w 1801 r.; zgromadzono tam około 200 rękopisów i liczne pieczęcie, w 1809 otwarto „Dom Gotycki”²¹.

¹⁹ Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce, oprac. D. Kamolowa przy współpr. T. Sieniateckiej, Warszawa 2003, II wyd. poprawione i rozszerzone, t. I-II., jego I wydanie ukazało się w 1988 r., [dalej: Zbiory] Pewną słabością tej pracy jest to, że oparto się na ankietach, na które nie wszystkie podmioty odpowiedziały, ujęto razem rękopisy o charakterze archiwalnym i bibliotecznym, a więc nie wszystkie rękopisy stanowią materiały archiwalne. Praca ta stara się zarejestrować tylko rękopisy, a materiały archiwalne mają szerszy zakres.

²⁰ J. Wiśniewski, op. cit., s. 27.

²¹ J. Wiśniewski, op. cit., s. 29.

Omawiając muzea przechowujące materiały archiwalne ograniczono się do muzeów leżących na obszarze właściwości terytorialnej Archiwum Państwowego w Lublinie. Na terenie województwa lubelskiego istnieją 62 muzea i ich oddziały, w tym 38 muzeów samodzielnych i niesamodzielnych (będących częścią innych instytucji), bez oddziałów muzeów działających poza główną siedzibą, z tego na obszarze objętym właściwością terytorialną Archiwum Państwowego w Lublinie: 44 muzea i ich oddziały, w tym 23 muzea samodzielne i niesamodzielne (będące częścią innych instytucji), bez oddziałów działających poza główną siedzibą danego muzeum. Te 62 i 45 muzeów stanowi odpowiednio 6,52 % i 4,78 % wszystkich muzeów polskich.²² Jeśli idzie o muzea rejestrowane, tj. ujęte w Państwowym Rejestrze Muzeów, w województwie lubelskim jest takich podmiotów 7, wszystkie na obszarze właściwości terytorialnej Archiwum Państwowego w Lublinie. Są to: Muzeum Zamoyskich w Kozłowie, Państwowe Muzeum na Majdanku, Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej, Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym, Muzeum Chełmskie w Chełmie, Muzeum Lubelskie w Lublinie i Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie. Stanowi to 7,29 % wszystkich muzeów rejestrowanych w Polsce. Państwowe Muzeum na Majdanku podlega Ministrowi Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Muzeum Lubelskie w Lublinie współprowadzone jest przez Ministra Kultury i samorząd województwa lubelskiego, wpisane jest w rejestrze organizatorów samorządowych, pozostałe z tej siódemki są podmiotami samorządowymi. Uwzględniono jeszcze kilka innych muzeów, w tym wszystkie uznane za wytwarzające materiały archiwalne. Omówione poniżej muzea wydają się próbą reprezentatywną pozwalającą rozpoznać i omówić główne problemy związane z funkcjonowaniem muzeów jako podmiotów wytwarzających i gromadzących materiały archiwalne.

Państwowe Muzeum na Majdanku w Lublinie powstało 10 października 1944 r. na podstawie rozporządzenia Głównego Sztabu Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego wydanego na podstawie uchwały Polsko-Sowieckiej Komisji dla zbadania zbrodni niemieckich, aprobowanej przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, mocą którego teren byłego obozu koncentracyjnego Majdanek-Lublin został uznany za teren Muzeum Narodowego oraz ustawy z dnia 2 lipca 1947 r. o upamiętnieniu męczeństwa Narodu Polskiego i Innych Narodów na Majdanku (Dz. U. nr 52 poz. 266), Muzeum posiada osobowość prawną, zostało wpisane do księgi rejestrowej rejestru narodowych instytucji kultury pod nr RNIK 30/92 w dziale II w dniu 15 września 1992 r. Prowadzone przez

²² Wg. Wykazu muzeów zamieszczonego na stronie internetowej Krajowego Ośrodka badań i Dokumentacji Zabytków, www.kobidz.pl. Nie uwzględniono tu Muzeum Dwustulecia Diecezji Lubelskiej i Muzeum Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie (d. Akademii Rolniczej) ponieważ są one dopiero na etapie organizacji, a uwzględniono nie ujęte w w/w wykazie Muzeum Św. Floriana w Kraśniku. Informacje o materiałach archiwalnych poszczególnych muzeów zaczerpnięto z pracy Zbiory ..., oprac. przez D. Kamolową, z protokołów kontroli przeprowadzanych przez Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały oraz informacji ustnych udzielonych przez pracowników danych muzeów.

MKiDN. Muzeum wydaje czasopismo „Zeszyty Majdanka”, publikujący m. in. źródła i materiały, w tym z wykorzystaniem zasobu archiwalnego Muzeum.²³

W archiwum PM na Majdanku jest przechowywana:

dokumentacja własna aktowa: kat. A w ilości ponad 52 mb, z lat 1944-2006, nie licząc dokumentacji niearchiwalnej (kat. B), wśród które znajduje się ponad 5 mb dokumentacji kategorii BE50 od roku 1944 (akta osobowe), techniczna: kat. A w ilości 5,23 mb z lat 1951-2005; kartograficzna: kat. A w ilości 235 jednostek inw., 235 jedn. arch. (arkuszy) z lat 1944-2002; audiowizualna, w tym : nagrania: kat. A w ilości 476 jednostek inw. z lat 1997-2005, fotografie: kat. A w ilości 14057 jednostek inw., 9806 negatywów, 14057 pozytywów z lat 1944-2005; filmy: kat. A w ilości 300 tytułów (tematów), 300 sztuk z lat 1988-2005; zbiór mikrofilmów obejmuje 2241 szpul, 570 tys. klatek. Zbiór dokumentacji własnej obejmuje akta organizacyjno-administracyjne Muzeum od 1944 r., akta wytworzone i przekazane przez Dyrektora Muzeum, Dział Personalny, Księgowość, Dz. Administracyjno-Gospodarczy, Dz. Konserwacji, Dz. Zbiorów Sztuki, Dz. Ochrony Muzeum, Dz. Naukowo-Oświatowy, Dz. Archiwum. Jako osobne serie materiałów archiwalnych (oznaczone cyframi rzymskim): 1) VII. Pamiętniki, wspomnienia i relacje byłych więźniów z lat 1962-2008 (1376 j. a.) oraz ankiety więźniów (13 000 ankiet); 2) VIII. Nagrania magnetofonowe i magnetowidowe (wspomnienia więźniów, audycje, uroczystości) 780 j. a. z lat 1977-2008; 3) XIV. Zbiór opracowań dotyczących obozu na Majdanku i Lubelszczyzny w latach okupacji niemieckiej z lat 1981-2004; 4) XVIII. Zbiór mikrofilmów dokumentów liczący 270 tys. klatek, głównie materiałów dot. Majdanka i Lubelszczyzny w okresie okupacji hitlerowskiej; XIX. Zbiór foto- i kserokopii dokumentów materiałów własnych dotyczących obozu oraz dokumentów przechowywanych w innych archiwach (2000 teczek akt) z lat 1977-2008; 5) XX. Akta procesów związanych z Obozem – funkcjonariuszy KL Lublin (kserokopie) 1944-1977; XXII. Zbiór nagrań wideo . Dokumentacja odziedziczona obejmuje zespoły archiwalne: 1) I. Archiwum administracji obozu koncentracyjnego w Lublinie – kat. A 18,00 mb z lat 1941-1944 obejmuje m. in.: rozkazy komendantury (1941-1944), stany liczbowe więźniów, kartoteka pieniężna (2500 dokumentów), kartoteka odzieżowa (5580 dokumentów), wykazy komand roboczych, księgi zmarłych, korespondencja w sprawie cyklonu B, korespondencja dotycząca grabieży mienia więźniarskiego, listy transportowe, zawiadomienia o transportach, akta personalne więźniów i członków załogi; 2) II. Akcja Reinhard – magazyny na ul. Chopina w Lublinie – kat. A 0,47 mb z lat 1942-1944; 3) III. Dokumenty prywatne personelu obozowego kat. A 0,09 mb z lat 1942-1944; 4) V. Dokumenty prywatne więźniów – kat. A 2,80 mb z lat 1942-1945, w tym m. in. kartki, listy i grypsy wysyłane z obozu; 5) IX. Plany obozu koncentracyjnego w Lublinie – kat. A 48 j. a. z lat 1941-1944; 6) XVII. Zbiór zdjęć 12 100 szt. z lat 1942-1944, w tym m.in. 30 zdjęć obozu wykonanych w okresie jego działania, 1 100 zdjęć byłych więźniów, 780 zdjęć członków

²³ Do chwili obecnej wydano 23 tomy, pierwszy ukazał się w 1965 r.

załogi, 1 160 zdjęć prywatnych więźniów znalezionych po wyzwoleniu na terenie obozu, 776 zdjęć obiektów poobozowych, 115 zdjęć z Lublina z lat okupacji oraz jako dokumentacja zdeponowana, wytworzona przez inne podmioty: 1) IV. Archiwum organizacji więźniów (ruch oporu, wzajemna pomoc) – kat. A 2,58 mb z lat 1943-1944; 2) VI. Obce registratury (akta zgonów przekazane przez parafie) - kat. A 2,64 mb z lat 1942-1945; 3) X. Towarzystwo Opieki nad Majdankiem – kat. A 13,35 mb z lat 1945-1990, kat. B 1,09 mb; 4) XI. Polski Czerwony Krzyż Okręg Lublin kat. A 9,04 mb z lat 1939-1945, w tym kartoteka więźniów Majdanka, którym wysyłano paczki (10 300 kart); 5) XII. Centralna Opieka Podziemia OPUS – kat. A 0,59 mb z lat 1943-1944, komórka Armii Krajowej, obejmuje m. in. wykazy więźniów potrzebujących pomocy (1200 dokumentów); 6) XIII. Wojskowa Służba Kobiet – kat. A 0,11 mb z lat 1943-1944; 7) XV. Zbiór obwieszczeń i druków ulotnych – kat. A 0,11 mb z lat 1939-1948; 8) XVI. Zbiór materiałów dotyczących hitlerowskiego więzienia na Zamku Lubelskim – kat. A 0,22 mb z lat 1939-1944; 9) XXI. Stowarzyszenie b. Więźniów Zamku Lubelskiego i Wiezienia „pod Zegarem” – kat. A 9,69 mb z lat 1969-2002; 10) XXIII. Obóz NKWD na Majdanku – kat. A 0,12 mb z lat 1944 r.; 11) XXIV. Spuścizny – zbiór materiałów dotyczących więźniów i osób udzielających im pomocy¹²); Związek Zawodowy Pracowników Kultury [w PM na Majdanku] – kat. A 0,34 mb. Przechowywana jest także część akt Zentralbauleitung der Waffen SS in Lublin, dotyczących budowy obozu (plany obozu, poszczególnych obiektów i korespondencja), wypożyczona z Archiwum Państwowego w Lublinie.

Zasób archiwum PM na Majdanku jest podzielony na zespoły i zbiory. Akta własne są fizycznie oddzielone od dokumentacji odziedziczonej i zdeponowanej, ułożone komórkami organizacyjnymi, a w ich ramach w kolejności spisów zdawczo-odbiorczych. Materiały archiwalne (kat. A) są ułożone na ogół oddzielnie od dokumentacji niearchiwalnej (kat. B). Dokumentacja odziedziczona i zdeponowana w obrębie zespołów i zbiorów jest ułożona w kolejności inwentarzy. Dwa zespoły Towarzystwo Opieki nad Majdankiem i Stowarzyszenie Więźniów Zamku Lubelskiego są ułożone w kolejności spisów zdawczo-odbiorczych. Materiały archiwalne są na bieżąco opracowywane przez personel archiwum. W ramach zbioru dokumentacji zespoły i zbiory odziedziczone i zdeponowane, a także niektóre serie dokumentacji własnej Muzeum są oznakowane liczbami zapisanymi cyframi rzymskimi od I do XXIII. Całość zasobu jest zewidencjonowana i oznakowana sygnaturami archiwalnymi.

Ewidencja prowadzona jest w formie i zakresie przewidzianych dla archiwum zakładowego, a ponadto należą do niej: Katalog [alfabetyczny] nagrań studia video, Księgi inwentarzowe mikrofilmów, Inwentarz pamiątek, relacji i wspomnień (2 t.), Księga inwentarzowa fotokopii i kserokopii (2 t.), Księga inwentarzowa nagrań magnetofonowych, Księga nabytków i ubytków, Inwentarze poszczególnych zespołów i zbiorów: 1) Inwentarz akt: I. Administracja KL Lublin 1941-1944 obejmuje m. in.: rozkazy komendantury (1941-1944), stany liczbowe więźniów, kartotekę pieniężną (2500 dokumentów), kartotekę

odzieżową (5580 dokumentów), wykazy komand roboczych, księgi zmarłych, korespondencję w sprawie cyklonu B, korespondencję dotyczącą grabieży mienia więźniarskiego, listy transportowe, zawiadomienia o transportach, akta personalne więźniów i członków załogi; 2) Inwentarz zbioru „Akcja Reinhard” 1942-1943, 3) Inwentarz dokumentów prywatnych personelu obozowego 1942-1944, 4) IV. Inwentarz Archiwum organizacji więźniów, 5) V. Inwentarz zbioru V „Prywatne dokumenty należące do więźniów” (29 vol.), 6) VI. Inwentarz kolekcji archiwalnej obce registratury 1942-1945 r., 7) Skorowidz ankiet archiwum PMM sygn. VII-133 (opracowany 2004 r.), 8) Plany KL Lublin 1944 (oprac. 1993 r.) 9) Plany i mapy PM na Majdanku 1944-2000 (oprac. 2004 r.), 10) Ankiety Towarzystwa Opieki nad Majdankiem w zbiorach PMM (oprac. 2005 r.), 11) XI. Inwentarz: Polski Czerwony Krzyż Okręg Lubelski 1939-1948, 12) XII. Centralna Opieka Podziemia OPUS, 13) XIII. Wojskowa Służba Kobiet 1943-1944, 14) XIV. Zbiór opracowań dotyczących obozu na Majdanku i Lubelszczyzny w latach II wojny światowej, 15) XV. Zbiór obwieszczeń i druków ulotnych, 16) Inwentarz kolekcji fotograficznej KL Lublin 1941-1944 (oprac. 1996 r.), 17) Fotografie znalezione w obozie – albumy, 18) Inwentarz kolekcji zdjęć dotyczących wydarzeń i uroczystości na terenie byłego obozu koncentracyjnego KL Lublin i PMM w latach 1944-1994, 19) XX. Akta procesów związanych z Obozem, 20) XXI. Zbiory Stowarzyszenia b. Więźniów Zamku Lubelskiego i „Pod Zegarem”. Zasób odziedziczony i zdeponowany posiada pomoce ewidencyjno-informacyjne w postaci inwentarzy książkowych i kartkowych, repertoriów i indeksów. Inwentarze kartkowe posiadają prawie wszystkie zespoły i zbiory. Inwentarze książkowe posiadają zespoły Nr I, VI, IX, XVII, XVIII. W indeksy zaopatrzone zespoły Nr I i XVII. Spisy zdawczo-odbiorcze posiadają zespoły Nr X i XXI oraz akta własne Muzeum. Materiały archiwalne są opracowywane i porządkowane według zasad archiwalnych; ich całość znajduje się w Archiwum stanowiącym oddzielny Dział Muzeum o kilkusobowej i wykwalifikowanej obsadzie. Państwowe Muzeum na Majdanku muzealia – obejmujące eksponaty materialne pozostałe po obozie, jego więźniach i załodze oraz dzieła sztuki powstałe z inspiracji tematyką związaną z dziejami obozu i martyrologią – inwentaryzuje i opracowuje według zasad muzealnych, księgozbiór biblioteki Muzeum według zasad obowiązujących w bibliotekarstwie, a materiały archiwalne stosownie do zasad archiwalnych.

Od 2004 r. oddziałem zamiejscowym jest Muzeum Miejsce Pamięci w Bełżcu Oddział Państwowego Muzeum na Majdanku w Lublinie.

Muzeum Lubelskie [na Zamku] w Lublinie powstało 12 grudnia 1906 r., zostało upaństwowione w 1950 r. i przemianowane na Muzeum Okręgowe w Lublinie, od 1957 r. ma siedzibę na Zamku Lubelskim, w 1987 r. powróciło do dawnej nazwy Muzeum Lubelskie (noszonej od początku istnienia instytucji). W dniu 19 września 2005 r. zawarto umowę w sprawie prowadzenia jako wspólnej instytucji kultury - Muzeum Lubelskiego w Lublinie –

zarządzanej przez samorząd województwa lubelskiego i Ministra Kultury (współprowadzenie).

Muzeum przechowuje własne materiały archiwalne (kat. A) aktowe w ilości 18,50 mb z lat 1914-2006, ponadto dokumentację techniczną 8 j. a. z lat siedemdziesiątych XX w. oraz nieustaloną ilość fotografii z lat sześćdziesiątych do osiemdziesiątych XX w. Znaczną część zasobu stanowią akta dotyczące wystaw (scenariusze i ich dokumentacja, fotogramy i faksymile wystaw tematycznych). Do kat. A zakwalifikowano także spisy muzealiów poszczególnych działów, akta związane z opracowaniem i konserwacją zbiorów. W archiwum znajdują się ponadto sprawozdania finansowe z lat 1962-1988, materiały Rady Muzeum Lubelskiego, a także materiały dotyczące działalności i organizacji Muzeum Lubelskiego. Przekazana dokumentacja pochodzi między innymi z działów: Sekretariat, Administracja, Dział Etnografii.

Do materiałów odziedziczonych należy zaliczyć akta Muzeum Ziemi Lubelskiej w Nałęczowie 0,05 mb, 3 j. a. z lat 1903-1916.

Wśród muzealiów, liczących ogółem około 170 tys. jednostek, znajdują się również materiały archiwalne przechowywane w oddziałach miejscowych i zamiejscowych Muzeum, a mianowicie:

1. Muzeum Lubelskie. Oddział Historii miasta Lublina: w inwentarzu muzealiów artystyczno-historycznych ujętych jest 3555 pozycji, wśród nich występują materiały archiwalne takie jak: 1) dokumenty dotyczące miasta i regionu: memoriał mieszczan lubelskich do króla Augusta III z 1762 r. dot. żywienia wojsk rosyjskich, pisma Wydziału Skarbowego Komisji Woj. Lubelskiego z lat 1823-1831; dokumenty Komisji Rządowej Sprawiedliwości z 1823 r., materiały trybunału Cywilnego Guberni Lubelskiej dot. mieszkańców Lublina z lat 1837-1870; dokumenty Sądu Apelacyjnego Królestwa Polskiego dot. mieszkańców Kalinowszczyzny, materiały dot. Biłgoraja z 1665, 1781, dokumenty dot. dóbr Olbiecin z 1866 r. (dot. lat 1839-1866), protokoły licytacji Sławina z lat 1824-1830;.2) dokumenty cechowe z Lublina (cech zduński z lat 1918-1939) i Biłgoraja, w tym statuty cechu kuśnierskiego z 1648 r. i sitarskiego z 1720 r.; fragmenty archiwów rodzinnych Gutowskich, Przanowskich i Rojowskich z lat 1834-1906; 4) archiwalia instytucji i organizacji: Muzeum Lubelskie. Księgi darów i nabytków, protokoły, księga finansowa, spis eksponatów z lat 1904-1939. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie. Korespondencja, dokumenty Komisji Historycznej, protokoły zebrań Komisji Historii Sztuki i Etnografii z lat 1928-1937. Wydział Budownictwa w Lublinie. Dziennik zarządzeń z lat 1938-1946. 5) Spuścizny: Stanisława Miaskowskiego (ok. 1841-1868) uczestnika powstania styczniowego, Ryszarda Wojdalińskiego (1890-1976) działacza politycznego (korespondencja z 1922

- r.), Karola Zagórskiego (1851-1976) lekarza, ponadto odpis odezwy gen. gubernatora K. Kuka z 1916 r., list bpa lubelskiego M. Fulmana z 1944 r.; w osobnej księdze inwentarzowej ujęto zgromadzone w Oddziale czasopisma.²⁴
2. Muzeum Lubelskie Oddział Martyrologii pod „Zegarem” – w jednej księdze inwentarzowej muzealiów artystyczno-historycznych ujęto ponad 1500 pozycji, wśród których oprócz pamiątek materialnych zgromadzono znaczną ilość pamiątek po więźniach Zamku Lubelskiego i aresztu Gestapo „Pod Zegarem”, w tym grypsów więźniów Zamku, obozów koncentracyjnych (Majdanek. Oświęcim) i jenieckich; przechowywane są też fotografie.
 3. Muzeum Lubelskie Oddział Literacki im. Józefa Czechowicza: zasób ujęty jest w jednej księdze muzealiów artystyczno-historycznych oraz w dwóch katalogach: muzealiów artystyczno-historycznych liczący 849 poz. (wśród których znajdują się m. in. fotografie i inne pamiątki, w tym nieliczne dokumenty, oraz katalog rękopisów: liczący 216 poz., obejmujący głównie rękopisy o charakterze literackim W skład zbioru Oddziału wchodzi spuścizny Józefa Czechowicza (1903-1939) i innych pisarzy związanych z Lubelszczyzną: Franciszki z Meyersonów Arnsztajnowej (1865-1942), Marii (Kseni) z d. Mataftin 2 v. Wrockiej Bechczyc-Rudnickiej (1888-1982), Konrada Bielskiego (1902-1970), Ignacego Fika (1904-1942), Eugeniusza Gołębińskiego (1908-1986), Wacława Gralewskiego (1900-1972), Wacława Iwaniuka (1915-2001), Kazimierza Andrzeja Jaworskiego (1897-1973), Anny Kamieńskiej (zameżna Śpiewakowa, 1920-1986), część z jej spuścizny pozostaje w depozycie, Józefa Nikodema Kłosowskiego (18904-1959), Józefa Łobodzińskiego (1909-1988), Bronisława Ludwika Michalskiego (1903-1935), Wacława Mrozowskiego (1912-1967), Stanisława Piętaka (1909-1964), Jerzego Pleśniarowicza (1920-1978), Jana Pocka (1917-1971), Zdzisława Tadeusza Popowskiego (ur. 1913 r.), Jana Wydry (1902-1937), Jerzego Zagórskiego (1907-1984) i pojedyncze pisma innych osób (Konstanty Ildefons Gałczyński, Stanisław Gręziński, Czesław Janczarski).²⁵
 4. Oddział Dworek Wincentego Pola w Lublinie, ul. Kalinowszczyzna 13: w księdze inwentarzowej znajduje się nieco ponad 100 poz., w tym fragment spuścizny Wincentego Pola (1807-1872) poety, w tym 1 teczka dokumentów osobistych oraz fragment archiwum rodziny Wincentego Pola.²⁶
 5. Oddział Muzeum Regionalne w Kraśniku: własne akta kat. A w ilości 0,35 mb z lat 1976-2007. W zbiorach historycznych tegoż muzeum znajdują się książki z biblioteki klasztoru kanoników regularnych w Kraśniku oraz kilkadziesiąt

²⁴ Zbiory, op. cit. t. I s. 205-206 oraz informacje udzielone przez dr G. Jakimińską,

²⁵ Ibidem, s. 206-208.

²⁶ Ibidem, s. 208.

obwieszczeń i rozporządzeń niemieckich z okresu okupacji od 1939 r. Oddziałem muzeum regionalnego jest Muzeum 24 Pułku Ułanów, przechowuje ono część archiwum pułkowego, w tym ewidencję pułkową, przekazaną z Instytutu i Muzeum Gen. Sikorskiego w Londynie w 1978 oraz zbiory, w tym fotografie, pochodzące od indywidualnych ofiarodawców. Muzeum wydaje od 1995 r. „Komunikat Koła 24 Pułku Ułanów” będący kontynuacją wydawnictwa londyńskiego o tym samym tytule.

6. Oddział Muzeum Regionalne w Lubartowie na około 750 poz. w księdze inwentarzowej niewielka ilość materiałów archiwalnych, a mianowicie protokoły cechów lubartowskich: żelaznego, ślusarskiego, kowalskiego, nożowniczego, pancernickiego, stolarskiego, ciesielskiego, bednarskiego, garncarskiego, rymarskiego i siodlarskiego z lat 1817-1864, kopie przywilejów cechów szewskiego i safianicznego (XVIII w.), allegata ksiąg małżeństw gminy lubartowskiej z 1812, akta magistratu Lubartowa z 1866 r. (około 10 j. a.).²⁷
7. Oddział Muzeum Regionalne w Łęcznej w skład zbioru muzealiów wchodzi materiały archiwalne: księgi parafialne? [stanu cywilnego] z lat 1811-1812, allegaty do akt małżeństw wyznania mojżeszowego z Gminy Wyznaniowej Żydowskiej z 1856 i 19131 r. oraz rejestr składek za przymusowe ubezpieczenie od ognia na 1948 r.²⁸
8. Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie przechowuje około 700 poz. inwentarzowych w tym około 150 j. rkps, w tym fragment spuścizny Bolesława Prusa (Aleksandra Głowackiego, 1847-1912), materiały prof. Feliksa Araszkiewicza (1895-1966) dot. B. Prusa oraz Muzeum w Nałęczowie, fragment korespondencji Stefana Butryna dot. Muzeum B. Prusa, różne materiały dot. B. Prusa i Nałęczowa.²⁹
9. Muzeum Stefana Żeromskiego w Nałęczowie w ewidencji znajduje się około 1000 j., nie licząc pamiątek materialnych. W tym fragment korespondencji Stefana Żeromskiego i jego żony Oktawii z Radziwiłłowiczów I v Rodkiewidczowej, dokumenty dot. działalności Towarzystwa Szerzenia Oświaty „Światło” oraz Ochrony w Nałęczowie, korespondencja Adama Żeromskiego (syna Stefana), papiery rodzinne Faustyny Morzyckiej i jej matki Marii oraz Jana Koszczyc-Witkiewicza i jego żony Henryki z Rodkiewiczów (pasierbicy Żeromskiego).³⁰

²⁷ Ibidem s. 195, podane 30 j. rkp, a według informacji kierownika Oddziału jest około 10 jed., pozostałe 20 to spuścizna Wandy Śliwiny z Pawłowskich (1891-1962), literatki, obejmująca utwory literackie, notatki, pamiętniki i fotografie.

²⁸ Ibidem, s. 210.

²⁹ Ibidem, s. 228-229.

³⁰ Ibidem, s. 229-230.

Muzeum Zamoyskich w Kozłówce założone w 1944 r. w dawnym pałacu Zamoyskich, w obecnej formie prawnej istnieje od 18 XI 1977 r. Materiały archiwalne własne oraz odziedziczone po Centralnej Składnicy Muzealnej Ministerstwa Kultury i Sztuki i jej poprzednikach obejmują 1,80 mb z lat 1950-1999. Głównie jest to dokumentacja organizacyjna i ekonomiczna, w tym akta organów kolegialnych, akta narad, akty normatywne, plany pracy, plany finansowe, sprawozdania z działalności, sprawozdania finansowe, analizy ekonomiczne, analizy skarg i wniosków, akta kontroli zewnętrznych, akta dotyczące przekazywania eksponatów innym instytucjom, programy, scenariusze i materiały propagandowe; 4,30 mb stanowi dokumentacja techniczna, około 100 j. a. z lat 1965-1999, dotycząca obiektów Muzeum (zespołu pałacowo-parkowego) oraz dokumentacja konserwatorska eksponatów Muzeum; dokumentacja kartograficzna kompleksu parkowo-pałacowego 13 j. inw., 55 j. a. (arkuszy) z 1972 r. Dział Zbiorów Dawnych – 16 ksiąg inwentarzowych, dokumentacja muzealna (kartoteka eksponatów) 17 mb, dokumentacja konserwatorska 3,70 mb od 1962 do chwili obecnej, w dwóch seriach: malarstwo (wraz z rzeźbą) – 508 poz., rzemiosło artystyczne – 263 poz.; zbiór fotografii obejmuje 11 albumów rodziny Zamoyskich (lata 50. XIX w. – początek XX w. oraz okres międzywojenny), 1 album z Centralnej Składnicy Muzealnej MKiS oraz fotografie luźne, 1979 szt. Biblioteka Muzeum przechowuje księgi inwentarzowe księgozbioru zabytkowego (biblioteki Zamoyskich w Kozłówce) oraz jako odrębny zespół tzw. „archiwum” liczące 84 j. inw. (teczki) z lat 1818-1944(1958) – rękopisy i korespondencja Zamoyskich. W Bibliotece przechowywane są także teki wydawnicze publikacji wydawanych przez Muzeum – 4 segregatory zawierające teki wydawnicze.³¹

Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej, w archiwum zakładowym nie ma własnych materiałów archiwalnych, które pozostają w komórkach organizacyjnych, w tym także akt spraw ostatecznie załatwionych. Muzeum posiada zbiór materiałów archiwalnych przechowywany w Oddziale Martyrologiczno-Historycznym w Białej Podlaskiej przy ul. Łomaskiej 21 w Białej Podlaskiej. Znajduje się tam zbiór około 1000 j. (każdy list i dokument stanowi osobną jednostkę). Oddział powstał w 1973. r. z siedzibą w budynku więzienia śledczego z lat 1940-1944. Zbiory rękopisów zostały przekazane do Oddziału w 1985 r. z Muzeum Okręgowego w Białej Podlaskiej. Obejmują one: 1. materiały dotyczące Białej Podlaskiej i regionu; wypisy z ksiąg grodzkich, w tym inwentarz państwa sławatyckiego [dóbr Radziwiłłów] z 1765 r., nadania na rzecz kościoła sławatyckiego (1819 r.); wypisy aktów urodzenia i ślubów, aktów notarialnych, mapy i wyrisy gruntów, listy gończe z 1836 r. nakazujące konfiskatę dóbr powstańców z 1830-1831 r.; 2. materiały z lat II wojny światowej: listy i grypsy więźniów gestapo w Białej Podlaskiej z 1940 r., listy z

³¹ Dane z protokołu kontroli, Zbiory, op. cit. t. I, s. 84 podaje „Rkpsów ok. 80 j. (ok. 2500 listów)”.

obozów koncentracyjnych z 1943-1944 r. kenkarty, poświadczenia dostawy zbóż, polisy ubezpieczeniowe, ogłoszenia, ulotki, prasa konspiracyjna; 3. Archiwa organizacji: Polska Organizacja Wojskowa. Koło w Białej Podlaskiej: karty ewidencyjne i weryfikacyjne, wspomnienia i życiorysy z lat 1919-1939; Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” Obwód Biała Podlaska, rejon III, IV i V. dokumentacja księgowa, meldunki i rozkazy z lat 1945-1947. Spuścizny: Czesława Antoniego Malanowskiego (XIX/XX w.) żołnierza I Brygady Legionów i 35 pp (legitymacje i karty wojskowe, książki żołdu, opinie dowództwa, poświadczenia o służbie wojskowej z lat 1917-1930); Aleksandra Próchnickiego (1885-1965) malarza, regionalisty, architekta (dyplomy, albumy, list pochwalny, rysunki); Romana Rogińskiego (1840-1915) jednego z przywódców powstania styczniowego na Podlasiu, zesłańca (korespondencja, wiersze; Marcina Szatko (zm. 1935) pracownika Podlaskiej Wytwórni Samolotów (arkusze ewidencyjne, legitymacje ubezpieczeniowe i zaświadczenia. Kolekcja dokumentów i fotografii rodziny Barwińskich i Kryńskich, w tym profesora Stefana Kryńskiego, lekarza i mikrobiologa.³²

Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym, w latach 1963-1972 r. działało jako Muzeum Regionalne w Kazimierzu Dolnym, w latach 1972-1987 r. Muzeum Kazimierza Dolnego, od 14 lutego 1987 r. Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym.

Własne materiały aktowe kat. A obejmują 1,50 mb z lat 1972-1999, dokumentacja techniczna kat. A 35,00 mb, 3793 j. a. z lat 1972-2006, zbiór fotografii w ilości 25236 jedn. inwent., 23678 negatywów i 1558 pozytywów z lat 1945-2004. Materiały archiwalne stanowi dokumentacja dotycząca organizacji, planowania, zarządzania i sprawozdawczości oraz dokumentacja merytoryczna Muzeum.

Materiały odziedziczone stanowią Akta Muzeum Regionalnego w Kazimierzu Dolnym w ilości 0,15 mb - 6 teczek.

Materiały zdeponowane stanowią: 1) zbiór dokumentacji po byłym konserwatorze zabytków - architekcie Karolu Sicińskim z lat 1945-1962, na który składa się dokumentacja aktowa w ilości około 1 mb i projekty architektoniczne dotyczące zabytków Kazimierza przechowywane w teczkach (2 szafy - 27 szuflad); 2) zbiór dokumentów dotyczący działalności złotniczej złotników warszawskich Jerzego i Marii Zaremskich z lat 1960-1984: książki warsztatowe, korespondencja, wystawy własne i udział w obcych, współpraca z instytucjami, projekty własnych wyrobów złotniczych - 6 pudeł; 3) Spuścizna po profesorze historii sztuki Wacławie Husarskim - 1 teczka (17 pozycji) dotycząca zabytków Kazimierza; 4) Zbiór dokumentów dotyczący rodziny Fajersztajnow, z lat 1910-1940, znaleziony podczas remontu dawnej Dzwonnicy w Kazimierzu; 5) Korespondencja Marii i Bolesława Baake (malarza) do Michaliny Krzyżanowskiej z lat 1955-1961 - 1 teczka (93 karty) - 3,3 cm; 6) Materiały związane z rodziną Leona Kozłowskiego byłego właściciela zamku w Janowcu z

³² Zbiory, op. cit. t. I, s. 3-4., a także strona internetowa Muzeum www.muzeumbiala.pl.

lat 1922-1988 - 1 teczka (25 kart) - 1 cm; 7), Akta Instytutu Artystycznego w Kazimierzu Dolnym z lat 1945-1946 - 1 teczka, 3 cm.

Zasób archiwum stanowią wyłącznie materiały archiwalne, które są przechowywane zespołami lub zbiorami, a w ich ramach teczki są opisane w kolejności sygnatur. Akta wewnątrz teczek mają odwrotny układ chronologiczny, strony nie są w większości ponumerowane, akta nie są szyte. Brak sygnatur archiwalnych. Materiały archiwalne są niekompletne. Dokumentacja aktowa ułożona jest w kolejności spisów zdawczo-odbiorczych. Pozostała dokumentacja jest przechowywana w kolejności numerów z inwentarzy książkowych lub katalogów. Ewidencja prowadzona jest według zasad archiwalnych.

Oddziały Muzeum Nadwiślańskiego: Oddział Dom Marii i Jerzego Kuncewiczów w Kazimierzu Dolnym, Oddział Kamienica Celejowska w Kazimierzu Dolnym, Oddział – Muzeum Przyrodnicze, Oddział Muzeum Sztuki Złotniczej, Muzeum Zamek w Janowcu, gromadzą i przechowują dokumentację z zakresu swojej działalności.

Wśród muzealiów przechowywana jest księga rejestrowa rady Kazimierza Dolnego za lata 1580-1767.³³

Muzeum Chełmskie w Chełmie pierwotnie założone w 1882 r., po rozgrabieniu zbiorów podczas okupacji niemieckiej, założone po 1945 r. od podstaw, od 1967 r. w obecnej siedzibie w dawnym kolegium pijarów.

W archiwum zakładowym przechowywane są materiały archiwalne wytworzone przez Muzeum: dokumentacja aktowa 110 j. a., 2,04 mb z lat 1947-1998 oraz 22 j. a., 0,90 mb z lat 1999-2007 i dokumentacja techniczna 119 j. a., 1,10 mb z lat 1997-2000.

Okolo 80 j. rękopisów, w tym część o charakterze bibliotecznym przechowywane jest w Bibliotece (rękopisy teologiczne, filozoficzne i inne z XVIII-XIX w.), a rękopisy o charakterze archiwalnym przechowywane są w Dziale Historycznym; obejmują one materiały dot. Chełma i regionu: chełmskie akta sądowe z XVIII w., inwentarz m. Chełma według lustracji z 1779 r., dokumenty i listy królewskie dot. Chełma z XVII-XVIII w., akta chrztów i zgonów parafii św. Jana Chrzciciela w Uhrsku z lat 1771-1791 oraz spuściznę Wiktora Ambroziewicza (1882-1968) dyrektora gimnazjum w Chełmie, pedagoga, pisarza, założyciela Muzeum Ziemi Chełmskiej w 1919 r. obejmującą: dokumenty osobiste, prace naukowe, notatki i listy.³⁴

Muzeum Wsi Lubelskiej powstało 1 stycznia 1970 r. Własny zasób aktowy kat. A liczy 0,80 mb z lat [1965] 1970-1998, poza tym kat. B 12,00 mb z lat 1970-2005, w tym 4,40 mb kat. B50 lub BE50 z lat 1970-2002.

³³ Zbiory, op. cit. t. I, s. 74, wymienia jedynie „Rkpsów ok. 15 j.” w tym oprócz w/w księgi rejestrowej, archiwum rodziny Feuersteinów (Fajersztajn) oraz spuścizny Wacława Husarskiego i Karola Sicińskiego. Regulamin organizacyjny Muzeum z nie wymienia archiwum, sprawami gromadzenia materiałów archiwalnych ma się zajmować zgodnie z § 8 regulaminu organizacyjnego Dział Dokumentacji i Biblioteka.

³⁴ Ibidem, s. 21-22,

Materiały archiwalne (kat. A) przechowywane w archiwum są niekompletne (plany pracy i zagospodarowania, programy rozwoju, bilanse, zarządzenia wewnętrzne, protokoły narad, dokumentacja kontroli zewnętrznych)

W Muzeum prowadzone jest ponadto tzw. archiwum naukowe,³⁵ gdzie przechowywana jest następująca dokumentacja: 1) dokumentacja aktowa (kat. A) w ilości 30 mb z lat 1965-2006; 2) dokumentacja techniczna (kat. A) w ilości 10 mb 745 j.a. z lat 1969-2006; 3) fotografie (kat. A) z lat 1969-2004 – łączna liczba negatywów 79 220 jednostki inwentarzowe oraz zbiór 16 tys. negatywów ostatnio przejętych od dr J. Góraka, będący w opracowaniu (około 9 tys. sztuk) oraz karty fotograficzne w ilości 23 667 szt., 114 płyt CD, na których utrwalono 13 046 fotografii); 4) filmy (kat. A) – określone jako "archiwum filmowe" z lat 1994-2006: zbiór kaset video - system VHS - 66 j.a., 5000 min. nagrań, zbiór kaset z nagraniem cyfrowym 130 j.a. 8 440 minut nagrań. Dokumentacja "archiwum naukowego" jest ułożona według następujących grup rzeczowych: Grupa I - dokumentacja architektoniczno - konserwatorska obiektów z terenu skansenu; Grupa II - dokumentacja powstania i budowy Muzeum Wsi Lubelskiej oraz skansenu, która jest podzielona na dokumenty i akta różne (?), dokumentację działalności MWL przed przeniesieniem na Sławinek, organizacja i powstanie MWL i skansenu na Sławinku - opracowania ogólne, sprawozdania i plany pracy, dokumentacja prac nad zagospodarowaniem terenów zielonych i drzewostanem, dokumentacja zabytkowych obiektów architektury przeniesionych do skansenu, dokumentacja obiektów towarzyszących i zaplecza, dokumentacja ogrodzenia, zabezpieczenia MWL i łączności, inwentaryzacje powykonawcze, Grupa III - wywiady, opracowania i materiały z badań terenowych; Grupa IV - scenariusze do wyposażenia obiektów w skansenie. Brakujące serie dokumentacji w archiwum zakładowym zostały częściowo przejęte przez "archiwum naukowe". Są to: materiały dotyczące organizacji Muzeum z lat 1965-1966, regulamin organizacyjny i regulamin pracy z lat 1979-1993, korespondencja związana z budową skansenu z lat 1989-1991, materiały dotyczące działalności oświatowej z lat 1987-1990, wydawnictwa z lat 1984-1992, wystawy z lat 1991-1992, sprawozdania, statystyka, spisy kadrowe z lat 1972-1975. Akta wewnątrz teczek nie są uporządkowane, tzn. mają układ odwrotny do chronologicznego, tytuły teczek nie informują o ich zawartości. Ewidencję zasobu archiwum naukowego stanowią katalogi i księgi inwentarzowe prowadzone według zasad muzealnych.

Spośród muzeów nieujętych w Państwowym Rejestrze Muzeów następujące placówki nadzorowane są przez Archiwum Państwowe w Lublinie (włącznie z jego oddziałami):

Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie powstało w 1960 r. po odbudowaniu dworku Małskich i Kraszewskich. W archiwum zakładowym, przechowuje własne materiały archiwalne aktowe w ilości 1,10 mb z lat 1958-2005. Posiada również około

³⁵ W opracowywanej obecnie instrukcji o organizacji i zakresie działania archiwum zakładowego ujęte są dwa archiwa zakładowe, w tym „naukowe”.

50 rękopisów, z tego część typu bibliotecznego, pochodzą one głównie z darów wnuka pisarza Janusza Kraszewskiego oraz innych osób; obejmują fragment spuścizny Józefa Ignacego Kraszewskiego (1812-1887), dzienniki, autografy, m. in. powieści „Starosta warszawski”, odpisy utworów i listy; dokumenty prawno-majątkowe Romanowa (kwity, rozliczenia, listy) z lat 1926-1936; materiały dotyczące rodziny pisarza (Bogusława, Kajetana i Stefana Kraszewskich, Błażeja Malskiego oraz Moraczewskich – dokumenty majątkowe z lat 1844-1876.³⁶

Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego we Włodawie istniejące od 1983 r. posiada materiały archiwalne z lat własne z lat 1983-2005 w ilości 1,45 mb, przechowuje także w działach merytorycznych materiały archiwalne, w tym zbiór fotografii. Posiada ono jako oddział Muzeum Byłego Hitlerowskiego Obozu Zagłady w Sobiborze.

Muzeum Regionalne w Krasnymstawie założone z inicjatywy Koła Miłośników miasta Krasnegostawu w 1958 r. Posiada około 200 rękopisów, w tym: dokumenty z XVII-XVIII w. m. in. wypis z ksiąg ziemskich woj. kijowskiego z 1613 r.; materiały z XIX-XX w. dot. miasta i regionu, m.in. pisma i zarządzenia władz, akta ogólne spisu wojskowego w Krasnymstawie z lat 1845-1863 r.; materiały z okresu powstania styczniowego; księgi posiedzeń Rady Miejskiej z lat 1922-1932; akty notarialne, wyroki sądowe, świadectwa; kroniki szkół i Ochotniczej Straży Pożarnej; dokumenty z okresu okupacji hitlerowskiej oraz z lat 1944-1948; pamiątniki, pojedyncze listy i fragmenty spuścizn różnych osób, w tym także rękopisy o charakterze bibliotecznym (utwory literackie Jana Nepomucena Kłossowskiego), rękopisy hebrajskie z XIX-XX w.³⁷

Nie stanowi samodzielnej jednostki organizacyjnej Muzeum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej będące komórką organizacyjną pozawydziałowej jednostki organizacyjnej Uniwersytetu jaką jest Archiwum i Muzeum UMCS. Gromadzi ono oprócz obiektów materialnych, w tym dzieł sztuki, wycinki prasowe z prasy lokalnej i krajowej dotyczące uzeln i oraz dokumentację ikonograficzną i fotografie. Zbiór fotografii liczył na wiosnę 2008 r. 12373 j. a. opracowanych zgodnie z zasadami muzealnymi.³⁸

Na obszarze właściwości Archiwum Państwowego w Lublinie działa jeszcze jedyna tego typu placówka i jedna z nielicznych w Polsce, a mianowicie Muzeum Oświatowe w Puławach, utworzone w 1987 r. przez środowisko nauczycieli emerytów, opiekuje się nim obecnie Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Oświatowego, nadzorowane jest przez samorząd powiatu puławskiego, przechowuje ono około 423 rękopisy, obejmujące dokumentację

³⁶ Zbiory, op. cit. t. I, s. 302.

³⁷ Ibidem, s. 191.

³⁸ Dane wg ankiety dotyczącej materiałów audio-wizualnych.

działalności szkół i placówek oświatowo-wychowawczych z Puław i regionu: księgi protokołów, sprawozdania, kroniki; fragmenty spuścizn nauczycieli, zbiór Ryszarda Towalskiego obejmujący materiały dotyczące harcerstwa w Puławach i regionie po 1945 r.³⁹

Nie uwzględniono w tym przeglądzie pozostałych muzeów działających na terenie województwa lubelskiego.⁴⁰

Z muzeów działających na terenie właściwości terytorialnej Archiwum Państwowego w Lublinie jedynie Państwowe Muzeum na Majdanku odrębnie traktuje muzealia obejmujące materialne pozostałości, jak i dzieła sztuki związane treściowo z problematyką obozową, odrębnie traktuje dokumentację typu archiwalnego, w tym materiały archiwalne, odrębnie wreszcie traktuje zbiory biblioteczne. Każdy z tych rodzajów obiektów jest gromadzony, opracowywany i zabezpieczony zależnie od swojego rodzaju. Pozostałe muzea wszystkie gromadzone materiały archiwalne traktują jak muzealia. Prowadzą dla nich typową ewidencję muzealną. Obecnie nie są prowadzone już księgi nabytków. Materiały archiwalne gromadzone są w księgach inwentarzowych, zwykle jest to księga zawierająca muzealia artystyczno-historyczne (tak np. w Muzeum Lubelskim). Księga inwentarzowa obejmuje następujące rubryki: 1) nr księgi inwentarzowej, 2) data wpisu, 3) nr księgi wpływu (obecnie nie wypełniana), 4) nazwa i opis przedmiotu, ilość, sygnatury i napisy [np. ręczne dopiski], 5) autor, szkoła, kraj, wytwórnia, 6) czas powstania, 7) materiał, technika, 8) wymiary w

³⁹ Zbiory, op. cit. s. 296.

⁴⁰ Są to następujące muzea: *Muzeum Zamojskie w Zamościu prowadzone przez samorząd miasta Zamość (Kamolowa, t. s. 553-554), z oddziałami Martyrologiczny Punkt Upamiętnienia – Rotunda, Oddział – Muzeum Barwy i Oreża Arsenal”, ten ostatni z Wystawą plenerową przy Muzeum Barwy i Oreża „Arsenal”, prowadzone przez samorząd pow. biłgorajskiego *Muzeum Ziemi Biłgorajskiej, z oddziałem Zagroda Sitarska, prowadzone przez samorząd powiatu hrubieszowskiego *Muzeum im. Stanisława Staszica w Hrubieszowie istniejące od 1965 r. w latach 1975-1999 r. stanowiące Oddział Muzeum Okręgowego w Zamościu; prowadzone przez samorząd pow. janowskiego *Muzeum Regionalne w Janowie Lubelskim, prowadzone przez samorząd powiatu łukowskiego *Muzeum Regionalne – Konwikt Szaniawskich w Łukowie i *Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej, prowadzone przez samorząd pow. tomaszowskiego *Muzeum Regionalne im. dr. Janusza Petera w Tomaszowie Lubelskim, istniejące przy Gminnym Ośrodku Kultury w Wojciechowie, pow. lubelski, Muzeum Kowalstwa, *Muzeum Czynu Bojowego Kleeberczyków w Woli Gułowskiej istniejące w Domu Kultury w Woli Gułowskiej, gm. Adamów, pow. łukowski, *Muzeum Techniki Drogowej i Mostowej Okręgu Lubelskiego w Zamościu prowadzone przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Lublinie, Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny Poleskiego Parku Narodowego w Załuczu Starym, *Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny Roztoczańskiego Parku Narodowego w Zwierzyńcu, Ośrodek Historii Dęblińskiego Węzła Kolejowego prowadzony przy Stacji osobowej PKP w Dęblinie, Apteka Muzeum w Lublinie należąca do Cefarmu; należące do Kościoła Katolickiego Wieża Trynitariska – Muzeum Archidiecezjalne w Lublinie, Muzeum Parafialne Św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Piotrawinie, Muzeum przy Sanktuarium św. Anny w Lubartowie, Muzeum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. ks. Jana Władzińskiego, *Muzeum Diecezjalne w Zamościu, *Muzeum Wsi Krasnobrodzkiej w Krasnobrodzie, należące do Kościoła Prawosławnego Muzeum Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej w Jabłecznej, prowadzone przez PTTK Muzeum Regionalne PTTK im. Izabeli ks. Czartoryskiej w Puławach, *Muzeum Historyczne Światowego Związku Żołnierzy AK Okręg Zamość im. ppłk. Stanisława Prusa ps. „Adam” w Bondyrzu, *Muzeum Sakralne Kolegiaty Zamojskiej. Fundacja Rodziny Zamoyskich w Zamościu, *Muzeum Skamieniałych Drzew w Siedliskach prowadzone przez Stowarzyszenie na rzecz rozwoju wsi Siedliska „Nasze Siedliska”; Skansen w Holi prowadzony przez Towarzystwo Miłośników Skansenu Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Podlasia, *Zagroda Guciów będąca własnością prywatną, Muzeum Św. Floriana w Kraśniku prowadzone przy Komendzie Powiatowej PSP w Kraśniku. * oznaczono placówki usytuowane poza obszarem właściwości Archiwum Państwowego w Lublinie.

centymetrach lub częściej przy niewielkich obiektach w milimetrach, 9) wartość (zwykle cena nabycia lub szacunkowo przy darowiznach), 10) sposób, źródło i data nabycia, 11) nr akt archiwum naukowego i 12) uwagi zawierająca wszystkie istotne adnotacje. Dla każdego obiektu zakłada się kartę zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury na karcie na 1 stronie wpisuje się nazwę muzeum, pod nią numer inwentarzowy, nazwę komórki organizacyjnej muzeum, kartę ewidencyjną, pod nią numer karty np. w Muzeum Lubelskim HA 008915, przedmiot, pod przedmiotem sposób i źródło nabycia, autor, szkoła, poniżej miejsce powstania, wytwórnia, wysokość, szerokość, głębokość, format, waga, datę nabycia, czas powstania, materiał, technika, poniżej opis przedmiotu, cechy charakterystyczne, napisy, sygnatury, obok tej ostatniej rubryki zamieszcza się dokumentację wizualną (fotografię), na odwrociu pochodzenie, historia przedmiotu, udział w wystawach, poniżej stan zachowania, zabiegi konserwatorskie, miejsce przechowywania, sposób oznakowania, wartość w dniu nabycia, przeniesienie przedmiotu, bibliografia przedmiotu, dodatkowe dane, poniżej nr archiwum fotograficznego, nr archiwum naukowego, data sporządzenia karty, imię i nazwisko sporządzającego kartę. Karty są drukiem ścisłego zarachowania. Kartę umieszcza się w opisanej według ustalonego wzoru kopercie. Prowadzi się poza tym księgę ruchu muzealiów mającą rubryki: 1) Nr księgi ruchu muzealiów, 2) datę wydania, 3) datę przyjęcia, 4) nazwę przedmiotu, nr księgi inwentarzowej, muzealiów, 5) ustalony termin zwrotu, 6) od kogo – do kogo, data nr protokołu zdawczo-odbiorczego, 7) cel użyczenia, 8) wartość (aktualna wartość rynkowa), 9) uwagi, w przypadku niedojścia do skutku wpisane w kolorze czerwonym. No księga muzealiów artystyczno – historycznych w Muzeum Lubelskim ma sygnaturę ML/H.../.../ tak samo są oznaczone księgi z muzealiami literackimi, a czasopisma mają sygnaturę ML/H.../.../p.

Muzea stosują też informatyczne systemy opracowania muzealiów, najczęściej jest to system oparty na programie MONA (np. Muzeum Lubelskie) lub Mus.net (np. Państwowe Muzeum na Majdanku). W niektórych muzeach podjęto prace nad przepisaniem inwentarzy archiwalnych w bazach danych w programie Acces. Zdarzają się wśród muzeów samorządowych działających na terenie objętym właściwością Archiwum Państwowego w Lublinie takie muzea, które nie stosują technik informatycznych w pracy przy inwentaryzacji i opracowaniu zasobu. Zwykle posiadają rozbudowany dla własnych potrzeb system indeksów i skrowidzów do posiadanych środków ewidencyjnych.

Głównym problemem w ewidencjonowaniu i opracowaniu muzealiów, nawet jeśli są to ewidentne materiały archiwalne, jest całkowite pomijanie zasady zespołowości. Nawet przekazywane kolekcje lub zbiory są rozbijane, a poszczególne obiekty są ujmowane w ewidencji pojedynczo, z pominięciem proveniencji. Mimo to dane zawarte w księgach inwentarzowych i kartach obiektu pozwalają ustalić proveniencję i umożliwiłyby odtworzenie zbioru czy kolekcji. Jeśli zbiór lub kolekcja obejmuje różne grupy asortymentowe obiektów, np. numizmaty, dzieła sztuk pięknych i dokumenty, kolekcja ulega

rozbiciu między księgi inwentarzowe prowadzone dla poszczególnych rodzajów muzealiów. W muzeach czy ich (od)działach historycznych muzealia artystyczne i historyczne są ujmowane zwykle w jednej księdze inwentarzowej (tak Muzeum Lubelskie). Z punktu widzenia archiwisty nie rekompensuje tego nawet dokładny opis poszczególnych obiektów (muzealiów).⁴¹

Należy zastanowić się tutaj czy stosowanie zasad muzealnych do inwentaryzacji i opracowania materiałów archiwalnych w muzeach jest uprawnione. Art. 22 ust. 2 pkt 2 ustawy o narodowych zasobie archiwalnym i archiwach⁴² stwierdza: „*Działalność archiwalną w zakresie państwowego zasobu archiwalnego prowadzą ponadto: (...)*

2) biblioteki i muzea, przechowujące materiały archiwalne, które wchodzą do państwowego zasobu archiwalnego, oraz gromadzące określone w art. 15 ust. 2 materiały archiwalne stanowiące państwowy zasób archiwalny:

a) których organizatorem jest:

- minister lub kierownik urzędu centralnego,*
- jednostka samorządu terytorialnego,*
- państwowa jednostka organizacyjna,*

b) działające w państwowych jednostkach organizacyjnych i w samorządowych jednostkach organizacyjnych.”

Powyższy zapis w zestawieniu z postanowieniem art. 18 ust. 1 stwierdzającego, że „*Centralnym organem administracji rządowej w sprawach państwowego zasobu archiwalnego jest Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych*”, którego kompetencje ustala art. 21 ustawy, wyłączając jedynie w art. 21 ust. 4 z zakresu jego działania archiwa wyodrębnione. A biblioteki i muzea państwowe lub samorządowej takimi nie są. W świetle powyższych zapisów logicznie wynika, że do materiałów archiwalnych gromadzonych i przechowywanych przez muzea należy stosować zasady, wytyczne i wskazówki metodyczne ustalane przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych dla państwowego zasobu archiwalnego. Tym samym zasady muzealne nie mają zastosowania do materiałów archiwalnych. Postępowanie takich muzeów, które rozdzielają gromadzone zbiory na materiały archiwalne, materiały biblioteczne i muzealia i opracowują je według właściwych zasad, jest poprawne.

Pojawiają się głosy przedstawicieli muzeów, że materiały archiwalne mogą stać się czy stają się muzealiami. Faktycznie, obowiązująca definicja muzealiów pozwala na taką interpretację. Rozwiązaniem byłoby ustawowe zdefiniowanie muzealiów wyłączające materiały archiwalne z zakresu objętego terminem muzealia. Nie uszczupliłoby takie postawienie sprawy uprawnienia muzeów do gromadzenia materiałów archiwalnych,

⁴¹ Por. J. Wiśniewski, op. cit., s. 108-113, który omawiając sposób opracowania materiałów archiwalnych w bibliotekach i muzeach beznamiętnie opisuje stosowane zasady bibliotekarskie lub muzealne jako obowiązujące w tych podmiotach w stosunku do materiałów archiwalnych.

⁴² Tekst jedn. Dz. U. z 2006 r. nr 97, poz. 673 z późn. zmianami.

ustalonego w art. 22 ust. 2 pkt 2 ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, nie miałyby wpływu na ustalenie tych uprawnień w ewentualnym nowym prawie archiwalnym.

W poszczególnych przypadkach przechowywane muzealia faktycznie stanowią materiały archiwalne. Są to nieraz fragmenty zespołów archiwalnych przechowywanych w archiwach państwowych i jedynym sensownym rozwiązaniem wydaje się przekazanie takich materiałów do archiwum państwowego oraz scalenie zespołu archiwalnego. Ewentualne przesunięcie w drugą stronę byłoby całkowicie nieuzasadnione. Te fragmenty zespołów archiwalnych weszły w posiadanie muzeów droga zakupu, darowizny lub jako depozyt. Muzea często posiadają dowody nabycia danych obiektów w postaci rachunków, różnego rodzaju umów itp., w tym zdarzają się także akty notarialne dotyczące nabycia całych kolekcji czy zbiorów. Drogi domniemanych właścicieli lub ich przodków do wejścia w posiadanie danych materiałów są często nieznane lub podejrzane, ale też często sięgają niepamiętnych czasów w przypadku archiwaliów prywatnych. Sięgają niekiedy czasu zaborów, a wykradzenie dokumentacji z archiwów w czasach zaborów, często ratowało ją przed wywiezieniem (tak było np. w zaborze rosyjskim), więc w praktyce ocaliło ją dla przyszłych pokoleń. Najczęściej muzealia czy materiały archiwalne gromadzone przez muzea nie były nigdy w zasobie żadnego archiwum państwowego ani też podmiotu, którego materiały archiwalne powinny być przekazane do archiwum państwowego.

Wyżej autor niniejszego referatu wprowadził podział materiałów archiwalnych na trzy grupy. Pierwsza z nich obejmuje materiały archiwalne wytworzone przez własną jednostkę i będące przejawem działalności danego muzeum. Będą to materiały organizacyjne, związane z zarządzaniem jednostką organizacyjną, a także z działalnością statutową, np. dokumentacja wystaw muzealnych itp. Zgodnie z ustawą o narodowym zasobie archiwalnym i muzeach te materiały archiwalne powinny być przekazywane do archiwów państwowych. Obecnie w 33 archiwach państwowych znajdują się jedynie 59 zespołów archiwalnych muzeów, w tym w centrali Archiwum Państwowym w Lublinie Akta ze zbiorów Muzeum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z lat 1501-1926 oraz w oddziale APL w Radzynie Podlaskim Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej z lat 1967-1987. Znaczna część tych zespołów archiwalnych obejmuje muzea już nieistniejące np. na ziemiach zachodnich i północnych. Przegląd tych zespołów wskazuje, że muzea zalegają w przekazywaniu materiałów archiwalnych do archiwów państwowych. Obecnie tylko jedno muzeum ma powierzony zasób archiwalny – jest to Zamek Królewski w Warszawie. Jeśli idzie o wyżej wymienione i omówione muzea na Lubelszczyźnie, to żadne z nich nie ma zasobu powierzonego. Jedno z nich kilka lat temu wystąpiło o powierzenie mu zasobu archiwalnego, lecz dotychczas nie spełniło warunków określonych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Sytuacja w tym zakresie jest patowa. Większość muzeów na Lubelszczyźnie nie jest zainteresowana przekazaniem materiałów archiwalnych do archiwum państwowego,

mimo zaleceń wydawanych przez Archiwum Państwowe w Lublinie, a z drugiej strony stan opracowania materiałów archiwalnych nie pozwala ani na przekazanie ich na wieczyste przechowywanie do Archiwum, ani na powierzenie im zasobu. Najlepsza sytuacja pod tym względem jest w Państwowym Muzeum na Majdanku.

Drugą grupą są materiały archiwalne tworzące ewidencję zasobu muzealiów. Ze względu na ich praktyczne znaczenie, trudno uznać takie materiały za sprawy „ostatecznie załatwione” tym samym będą one przechowywane w muzeach przez wiele lat. Dopiero ewentualna utrata znaczenia praktycznego i zastąpienie nowymi środkami ewidencyjnymi może sprawić, że takie materiały będą mogły być przekazane do archiwów państwowych. W przypadku, gdy taka ewidencja powstanie na nośniku elektronicznym, nie stoi na przeszkodzie, aby po przewidzianym przepisami 10-letnim okresie przechowywania zostały przekazane do archiwum państwowego zarchiwizowane (w sensie informatycznym) materiały archiwalne z jednoczesnym zachowaniem ich u wytwórcy.

Trzecią grupę tworzą materiały archiwalne, w tym także uznane przez dane muzeum za muzealia, tj. takie, które dane muzeum pozyskało w wyniku swojej działalności statutowej. Nasuwają się tutaj następujące uwagi. Materiały te mogą być przechowywane wiecześnie przez dane muzeum. W przypadku, gdyby muzeum pozyskując te materiały naruszyło ustawowe uprawnienia archiwów państwowych, materiały te powinny być rewindykowane przez dane archiwum, z ewentualnym wypłaceniem rekompensaty za poniesione koszty związane z nabyciem, konserwacją. W przypadku, gdy materiały archiwalne zgromadzone przez muzeum stanowią część zespołu archiwalne przechowywanego przez archiwum państwowe, archiwa i muzea powinny – jeśli niemożliwe lub niecelowe byłoby scalenie – wymieniać wzajemnie środki ewidencyjne posiadanych materiałów archiwalnych oraz reprodukcje w postaci skanów, mikrofilmów, zdjęć cyfrowych itp. W następstwie archiwa powinny opracowywać np. inwentarze idealne obejmujące całość znanych materiałów archiwalnych należących do danego zespołu archiwalnego.

Niektóre muzea wydają własne czasopisma, np. PM na Majdanku wydaje Zeszyty Majdanka, czasopismo naukowe o profilu historycznym, podobnie Muzeum Lubelskie wydaje Studia i Materiały, głównie zamieszczające prace z dziedziny historii sztuki czy archeologii. Najczęściej publikowane są katalogi konkretnych wystaw, ale także określonych serii dokumentacji czy obiektów. Muzea powinny w większym zakresie wydawać katalogi, inwentarze oraz przynajmniej dla ważniejszych zespołów archiwalnych publikować teksty przechowywanych materiałów archiwalnych, także z wykorzystaniem informatyki.

Należałoby rozpoznać zespoły archiwalne, zbiory i kolekcje materiałów archiwalnych gromadzonych i przechowywanych w muzeach. Muzea zwykle ujawniają proveniencję, np. podając autora dzieła sztuki lub szkołę do jakiej dane dzieło należy, utajniają natomiast osobę, od której dany eksponat został nabyty. W przypadku materiałów archiwalnych istotny może być nie tylko np. wystawca i odbiorca danego dokumentu, ale także nazwa (nazwisko)

podmiotu, który zgromadził zbiór lub kolekcję. Należy pamiętać również o tym, że muzeum często zalicza do muzealiów różnego rodzaju zapiski lub druki, które dla archiwisty nie stanowią materiałów archiwalnych, chyba, że mają odpowiednio starą metrykę.

Należy skłaniać biblioteki i muzea, aby korzystały z możliwości jakie daje Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, uzyskiwały swoje numery w systemie SEZAM i rejestrowały także w tym systemie posiadane zespoły archiwalne, jak to obecnie uczyniło Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, a w niedalekiej przyszłości – aby przystąpiły do systemu ZoSIA. W nowym prawie archiwalnych przystąpienie do takiego systemu i rejestrowanie w nim posiadanych materiałów archiwalnych można uczynić obowiązkiem ustawowym.

Należy zachęcać podmioty przechowujące materiały archiwalne, aby wprowadzały je do obiegu naukowego przez opracowanie pomocy archiwalnych i przynajmniej w części udostępniały je w powszechnych sieciach informacyjnych, takich jak Internet. Muzea gromadzące i przechowujące materiały archiwalne powinny urządzać pracownie naukowe lub czytelnie, udostępniać w nich materiały archiwalne lub ich kopie w postaci skanów, mikrofilmów itp. W szerszym zakresie powinny stosować mikrofilmowanie, digitalizację, czy fotografię cyfrową.

Odrębnym problemem jest ujednolicenie opisów dóbr kultury przechowywanych w archiwach, (bibliotekach) i muzeach oraz gromadzenie, wymiana i udostępnianie informacji, w tym z wykorzystaniem możliwości, jakie daje nowoczesna technika i informatyka.⁴³

Materiały archiwalne w odróżnieniu od typowych eksponatów muzealnych nie są przeznaczone do stałego eksponowania. Z drugiej strony wiadomo, że muzea tylko niewielką część swoich zbiorów udostępniają na wystawach stałych i czasowych. Tym samym muzea wystawiając materiały archiwalne powinny troszczyć się o ochronę ich przed nadmierną ekspozycją na światło, w miarę możliwości zastępować oryginały kserokopiami lub fotokopiami itp. Organizowanie wystaw i popularyzacja zasobu mogą stać dziedziną owocnej współpracy archiwum z muzeami; muzea jako mające większe doświadczenie w eksponowaniu zbiorów mogą służyć pomocą fachową.

Kolejną dziedziną współpracy jest konserwacja zasobu, przy czym archiwa mają większe doświadczenie w konserwacji materiałów archiwalnych.

⁴³ Zob. A. Jaskanis, A. Laszuk, M. Wrede, *Gromadzenie, wymiana i udostępnianie informacji o dobrach kultury, przechowywanych w archiwach, bibliotekach i muzeach*, Teki Archiwalne, Seria nowa t. 8(30), s. 145-156.